

Aypara ABBASOVA
AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun
"İnformasiya cəmiyyətinin fəlsəfəsi və
sosiologiyası" şöbəsinin elmi işçisi

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA DAVAMLİ İNSAN İNKİŞAFI VƏ TƏHSİL

*İnkışaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə nəzər salsaq
görərik ki, onlarda uğurun əsas səbəbi neft-qaz
deyil, bilikdir, savaddır, müasirlikdir. Bizdə isə
həm bu olmalıdır, həm də əlbəttə ki, təbii ehtiyatlar
var. Bu amillərin sintezi Azərbaycanı çox qabaqcıl,
müasir ölkəyə çevirəcəkdir.*

İlham Əliyev

Dünyanın inkışaf parametrləri baxımından müşahidə olunan qloballaşma prosesinin aktuallığı ən müxtəlif faktorların çulğalaşması ilə şərtlənmişdir ki, bu da demoqrafik, təbii ekoloji, texnoloji, iqtisadi, siyasi, sosial-mədəni amilləri əhatə edir. Sadalanan bu faktorların həlli problemləri bugün nəinki azalır, əksinə, müəyyən mənada kəskinləşir. XX əsrin ikinci yarısından daha kəskin xarakter alan qlobal problemlər artıq əsrin sonlarında bəşər həyatı və dünya iqtisadiyyatının vahid informasiya məkanında bütövləşməsi bu prosesə yeni fərqli baxışları gətirdi və beləliklə də, bunlar ən müxtəlif sahələrdə öz təsirini göstərməyə başladı. Bu sahələrdən biri də hər bir dövlət üçün strateji əhəmiyyətli məsələ olan insan

kapitalının davamlı inkişafı məsələsidir. İndi bütün dünyada sosial-mədəni amil olan insan kapitalının formalaşması və davamlı inkişafı xüsusi diqqət mərkəzindədir. Hər bir dövlət bilir ki, inkişaf vüsət aldıqca gəlir mənbəyi maddi resurslar deyil, elm, bilik və elmi biliyin məhsulu olan elmi-texniki nailiyyətlər, innovasiyalardır. Cəmiyyətdə biliyin əsas amil olması təhsilin rolunu gücləndirir. Güclü təhsil isə hər bir ölkə üçün strateji resurs olub, ölkənin istər təhlükəsizliyi, istər suverenliyi, istərsə də iqtisadi baxımdan inkişafını təmin edir. Elmdə zəiflik ölkə üçün hər bir sahədə gerilik gətirir. Elmin, biliyin kapitala çevrilməsi isə güclü iqtisadi gəlirə, davamlı inkişafa nail olmağa yol açır. Yeni təhsil sistemləri köhnə ənənəvi təhsil sistemlərindən fərqli olaraq sərhədləri aşır, qapalı sistemlərdən çıxır və hər hansı bir ölkənin deyil, ümumbəşəri maraqları ifadə edir. Təbii ki, bugünün tələbləri baxımından təhsilli insan anlayışı çox dəyişmişdir. Belə ki, informasiya-kommunikasiya şəbəkəsi təhsilini reallaşdıran insan yeni bir təhsil sistemi ilə qarşı-qarşıyadır. Bugünün insani var gücü ilə zehni potensialını işə salır. Çünki bu yeni elmi bilik tutumlu cəmiyyətin mərkəzində insan anlayışı durur. İnsan bu yeni cəmiyyətin simvoludur və hər şey insan üçün nəzərdə tutulur.¹

Elmi bilik tutumlu cəmiyyətin qurulması, reallaşdırılması, insan kapitalının davamlı inkişafı dövlətimizin qarşısında duran ən prioritet məsələdir. Bu cəmiyyətdə təhsilin, elmin humanistləşdirilməsi, mənaviyyətin, dəyərlərə hörmətin, etikanın, məsuliyyətin dərk edilməsi əsas məsələdir. Qloballaşan dünyada rəqabətə tab gətirmək üçün sənə daim yenilənən və inkişaf edən informasiya texnologiyalarına arxalanmaq lazımdır. Elm və bilik tutumlu informasiyanın yaradılması, əldə edilməsi, istehsal prosesinə praktik tətbi-

qi təkə sosial-iqtisadi inkişafın deyil, həm də global rəqabətin mühüm şərtidir. Bu vəzifələrinə həyata keçirilməsi baxımından ölkə Prezidentinin “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının tətbiqi haqqında imzaladığı fərman çox problemlərə aydınlıq gətirməklə bərabər, həm də bu problemlərin həlli yollarını göstərmişdir. Ümumiyyətlə, davamlı inkişaf konsepsiyasının əsas prinsipləri 1983-cü ildə BMT tərəfindən yaradılmış Ətraf mühit və inkişaf üzrə Beynəlxalq komissiyanın hazırladığı və 1987-ci ildə geniş ictimaiyyətin müzakirəsinə təqdim olunmuş məruzəsində öz əksini tapıb və bu prinsiplərə görə dünyanın bütün dövlət və xalqları sosial-iqtisadi siyasətlərinə yenidən baxılmalı, inkişafın kəmiyyət deyil, keyfiyyət parametrlərinə üstünlük verilməli, insan, cəmiyyət və təbiət arasında harmonik tarazlıq qorunmalı, insan mədəcudluğunun təbii əsaslarını dağıtmayan və sonrakı tədrici inkişafa imkanlar saxlayan sosial-iqtisadi quruluşu formalaşdırılmalı.² Ümumiyyətlə, bu inkişaf konsepsiyasının mahiyyəti planetin ehtiyatlarından səmərəli və qənaətlə istifadə, təbii mühitin qorunub saxlanması, indiki və gələcək nəsillərin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması şərtlə insanların tələbatının ağıllı şəkildə ödənilməsi və bütün dünyada sülhün saxlanılmasına yönəlmiş sosial-iqtisadi və ekoloji inkişafı nəzərdə tutur.

İnformasiya cəmiyyəti məsələlərinə dair yüksək səviyyəli beynəlxalq görüşlərdə qeyd edilir ki, rəqəmsal həmrəyliyin gündəliyinin məqsədi cəmiyyətin formalaşmaqda olan informasiya cəmiyyətinə qatılması üçün vacib olan insan maliyyə və texnoloji resursların səfərbər edilməsi üçün şəraitin yaradılmasıdır. Beynəlxalq birlik formal və qeyri-formal təhsil sistemlərində hamı üçün tədris proqramlarını genişləndirməyi, rəqabət və İKT sahəsində əha-

¹ İ.H.Aliyev, Y.Məmmədov. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının nəzəri-metodoloji əsasları. B., 2012.

² İsa Aliyev, Yaşar Məmmədov. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının tətbiqi: Azərbaycan Respublikasında qeyri-neft sənayesinin İnkişaf Proqramı. B., 2014.

linin savadını artırmağı və bununla da İKT kontinentinin işlənməsi münasibətində hər kəsin potensialının artırılmasını tövsiyə edir.

Müasir informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının inkişafı, cəmiyyətin sosial-siyasi və mədəni həyatında informasiya vasitələrinin təsirinin güclənməsi bu sahənin infrastrukturunun yeniləşməsinə zəruri edir. Ölkəmizin dünya informasiya məkanına daxil olması və informasiya cəmiyyətinə keçidlə əlaqədar şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də, informasiya texnologiyalarının inkişafına və fəaliyyətinin təkmilləşməsinə dövlət dəstəyi müasir dövrümüzün tələbinə çevrilmişdir. Bu dəstək cəmiyyətdə söz azadlığını, insanların obyektiv informasiya əldə etmək hüququnu təmin etmək məqsədi ilə dövlət tərəfindən müəyyən olunan təşkilatı – texniki, hüquqi, iqtisadi tədbirlərin məcmu-sunu ehtiva edir.

1994-cü illərin ortalarından Respublikada ictimai-siyasi sabitlik təmin edildikdən sonra ölkənin davamlı inkişaf strategiyası müəyyənləşdirildi, demokratik islahatların həyata keçirilməsinə başlandı. Bütün sahələrdə olduğu kimi təhsil sistemində də müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və tətbiq edilməsi istiqamətində müvafiq işlər görüldü. Təhsil infrastrukturunun yeniləşdirmədən, müasir tipli məktəblər inşa etmədən, təlim-tədris prosesinə lazımi şərait yaratmadan, dünya ölkələrinin mütərəqqi təhsil ənənələrini nəzərə almadan bu məqsədlərə nail olmaq qeyri-mümkün idi. Azərbaycanın Birinci xanımı Mehriban Əliyevanın (hazırda Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri) birbaşa təşəbbüsü ilə həyata keçirilən “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” layihəsi bu baxımdan cəmiyyətdə daha böyük əks-səda doğurmuşdu. Layihə çərçivəsində yalnız 2005-ci ildə Azərbaycanın ən müxtəlif bölgələ-

rində 132, sonrakı mərhələdə 106-dan artıq yeni məktəb binasının tikilərək istifadəyə verilməsi və lazımi avadanlıqlarla xüsusi ilə də informasiya texnologiyaları ilə təhciz olunması dövlətin bu sahədə həyata keçirdiyi işlərə əvəzsiz töhvədir. Bugün ümumtəhsil məktəbləri müəllimlərinin 70%-i kompüter kursları keçmişdir. YUNESKO-nun Təhsil sistemində İnformasiya Texnologiyaları üzrə İnstitutun statistik hesabatında göstərilən MDB və Baltik ölkələrinin ümumtəhsil sistemində İKT-nin tətbiqi ilə bağlı başlıca göstəricilərə əsasən informatika müəllimlərinin yalnız 70%-i MS Office Word proqramı və mətn redaktorlarından istifadəni bacarır. Müasir dövrdə dövlətin təhsil sistemini müəyyənləşdirməsi məktəblərin kompüterləşdirilməsi üçün kifayət deyil. Lakin bəzi məktəblər müxtəlif beynəlxalq layihələr vasitəsilə kompüter avadanlığına malik olur, müəllimlər üçün təlim kursları təşkil edilir, bəzi məktəblərə isə bu baxımdan Azərbaycanda fəaliyyət göstərən şirkətlər yardım edir.³

Son illər Azərbaycan Respublikasında informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə sahəsində bir sıra ciddi addımlar atılmış və bu istiqamət dövlət siyasətinin prioritetlərindən birinə çevrilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramında⁴ gənc nəslin informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından səmərəli istifadə vərdişlərinə yiyələnməsi ən mühüm vəzifələrdən biri kimi qarşıya qoyulmuşdur.

İnformasiya texnologiyalarından istifadə etməklə təhsilin keyfiyyətini yüksəltməyə xidmət edən, bütün pillə və səviyyələrdə vətəndaşlara təhsil almaqla bərabər digər imkanları təmin edən, təhsil-informasiya sisteminin dünya təhsil sistemində inteqrasiyası-

³ S.Hüseynov, I.Məmmədov. Milli iqtisadiyyat: modernləşmə və davamlı inkişaf. B., 2012.

⁴ <https://azkurs.org/azerbaycan-respublikasnn-tehsil-sahesinde-islahat-proqram-15-i.html>

na imkan verən vahid təhsil-informasiya yaratmaq və əhalini informasiyalaşdırılmış cəmiyyətə hazırlamaq dövlətin əsas prioritetlərindənir.

Informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinin səviyyəsi hər bir ölkənin intellektual və elmi potensialının dövlət idarəçiliyində şəffaflığın və demokratiyanın inkişafının əsas göstəricilərindəndir. Dünya bazarında elektron ticarətin rolunun artdığı müşahidə olunur və ümumiyyətlə, gələcəkdə ölkələrin rəqabət aparmaq qabiliyyəti onların informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından səmərəli istifadəsindən asılı olacaqdır. Artıq Azərbaycanda informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının təhsilə tətbiqinə istək və marağı, həmçinin bu istəyin reallığa çevrilmək imkanlarını aşağıdakılar əyani sübut edir. Respublikanın ali və orta ixtisas məktəblərinə tələbə, şagird qəbulu prosesində texnologiyalar geniş şəkildə tətbiq edilmiş, online rejimində biliyin yoxlanılması və bu sahədə informasiya resursları formalaşmışdır. Məhz, elə buna görə də, hamıya məlum olduğu kimi əhaliyə yüksək səviyyədə İnternet vasitəsi ilə geniş informasiya xidmətləri göstərilir.

Informasiya kommunikasiya texnologiyaları sahəsində milli mütəxəssislərin hazırlanmasında, elm və təhsil sahəsində informasiya və biliklərin mübadiləsini təmin edən kompüter şəbəkələrinin inkişaf etdirilməsində təhsilin yeri və rolu xüsusi olmalıdır. Ümumiyyətlə, Təhsil Nazirliyi, strateji təhlil, planlaşdırma və kadrların idarə olunması Azərbaycan Respublikası qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarını, digər normativ-hüquqi aktlarını, təhsil nazirinin əmr və sərəncamlarını rəhbər tutaraq təhsil strategiyasını müəyyənləşdirir, təhsil siyasətinin və prioritetlərinin formalaşdırılması üzrə təkliflər hazırlayır, təhsil sisteminin səmərəliliyi ilə bağlı məlumatları təhlil edir, bütün struktur bölmələrinin və təhsil müəssisələrinin strateji fəaliyyət planlarının hazırlanmasında iştirak edir, təhsil idarəetmə orqanları və təhsil

müəssisələri tərəfindən mövcud qanunvericiliyin yerinə yetirilməsinə köməyi həyata keçirir.⁵ Fəaliyyət dairəsinə əsaslanaraq, idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi sahəsində yerli təhsil orqanlarının fəaliyyətinin istiqamətləndirilməsi, təhsil siyasəti və strategiyasının işlənməsi, təhsil sistemində yeni hesabatvermə mexanizminin tətbiqinə nail olunması, dövlətin kadr siyasəti və strategiyası üzrə funksiyaların həyata keçirilməsi, davamlı inkişaf naminə təhsil strategiyasının, həmçinin, təhsildə beynəlxalq təşkilatların layihələrinin həyata keçirilməsi, aparılan təhlillərin nəticələrinə əsasən strateji sənədlərin, hesabatların, islahat layihələrinin hazırlanmasında fəal iştirak etmişdir. Ayrı-ayrı sahələr üzrə strateji təhlillərin aparılması, müxtəlif struktur bölmələri tərəfindən səmərəli həyata keçirilən işlərin əlaqələndirilməsi, mövcud idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə strateji planlaşdırma mexanizmi tətbiq olunmaqdadır.

Açar sözlər: təhsil, modernləşmə, İKT, elm, bilik, davamlı inkişaf, islahat, konsepsiya.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. İsa Alıyev, Yaşar Məmmədov. "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasının nəzəri-metodoloji əsasları. B., 2012.

2. İsa Alıyev, Yaşar Məmmədov. "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasının tətbiqi: Azərbaycan Respublikasında qeyri-neft sənayesinin İnkişaf Proqramı. B., 2014.

⁵ Hüseynov S. Davamlı insan inkişafının strateji istiqamətləri. B., 2003.

3. S.Hüseynov, İ.Məmmədov. Milli iqtisadiyyat: modernləşmə və davamlı inkişaf. B., 2012.

4. Sakit Hüseynov. Davamlı insan inkişafının strateji istiqamətləri. B., 2003.

Айпара АББАСОВА

УСТОЙЧИВОЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

РЕЗЮМЕ

В статье освещена проблема устойчивого развития человеческого капитала и образования в Азербайджанской Республике. Автором сделаны весьма логичные выводы, о том, что данный вопрос является стратегически важным для любого государства. Особое внимание сейчас уделяется формированию и устойчивому развитию человеческого капитала. Каждое государство знает, что сегодня источником дохода становятся все больше не материальные ресурсы, а научно-технические достижения и инновации, являющиеся продуктом науки и знаний. В статье отмечается, что знания являются ключевым фактором в обществе, и это усиливает роль образования. Хорошее образование – стратегический ресурс для любой страны, обеспечивающий ее безопасность, суверенитет и экономическое развитие.

Ключевые слова: образование, модернизация, ИКТ, наука, знания, устойчивое развитие, реформа, концепция.

Aypara ABBASOVA

SUSTAINABLE HUMAN DEVELOPMENT AND EDUCATION IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

ABSTRACT

The article highlights the problem of sustainable development of human capital and education in the Republic of Azerbaijan. The author made very logical conclusions that this issue is strategically important for any state. Special attention is now being paid to the formation and sustainable development of human capital. Every state knows that today the source of income is not material resources, but scientific and technological achievements and innovations, which are the product of science and knowledge. The article notes that knowledge is a key factor in society and this enhances the role of education. A good education is a strategic resource for any country, ensuring its security, sovereignty and economic development.

Keywords: education, modernization, ICT, science, knowledge, sustainable development, reform, concept.